

Несен Ольга Олександрівна, професор кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, кандидат медичних наук, доцент

ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАТЬ ІЗ СУДОВОЇ ПСИХІАТРІЇ ДЛЯ ОТРИМАННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНО ЗНАЧУЩОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Розвиток України як правової демократичної держави неможливий без гармонізації соціально-правових відносин між усіма верствами суспільства. Особи, які страждають на хронічні психічні захворювання або мають короткочасні розлади психіки, які нині все більше зростають, є найменш захищеною в правовому аспекті категорією населення. Водночас вони – соціально небезпечний контингент через вірогідну схильність до вчинення правопорушень, суспільно небезпечних діянь. За таких умов правильно оцінити ситуацію та зорієнтувати правоохоронні органи, слідство і судочинство допомагає судова психіатрія – наука, яка за своєю практичною сутністю межує з медициною та юриспруденцією [1, с. 3].

Без знання основ судової психіатрії, безрезультатним, а в окремих випадках, хибними будуть результати проведення слідчих (розшукових) дій, та і в загалі доречність їх проведення. Під час розслідування кримінальних правопорушень, предметом посягання яких є життя та здоров'я громадян, вже з перших кроків розслідування, з вивчення та аналізу слідової картини злочину, слідчий допускає думку, що особа, яка вчинила такі дії має певні психічні відхилення. Звичайно, що більшість інформації щодо психічного здоров'я особи (а це може бути як особа злочинця так і свідка та потерпілого), слідчий отримує під час вербальних слідчих (розшукових) дій, таких як допит.

У кримінальному процесуальному законодавстві нашої країни не визначена процедура вивчення особи, яка є фігурантом кримінального правопорушення, не залежно від її процесуального статусу, чи це потерпілий, чи свідок, чи підозрюваний. Вивчення особи включає в себе, окрім паспортних та характеризуючих даних, і встановлення психічних відхилень. Однак законодавство визначає випадки обов'язкового призначення судової експертизи.

У стрімкому розвитку та реформуванні країни, необхідно знати та орієнтуватись у всіх законодавчих змінах. Так призначення і проведення експертиз в кримінальному судочинстві регулюється: ст. 69, 101–102, 242–243, 245, 332,356, 509 КПК України, Законом України «Про судову експертизу» № 4038-ХІІ від 25 лютого 1994 року (зі змінами від 19 грудня 2006 року), Постановою Пленуму Верховного Суду України від 30 травня 1997 року № 8 «Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах» (зі змінами від 25 травня 1998 року), відомчими Правилами і Інструкціями Міністерства юстиції України та Міністерства охорони здоров'я України з питань проведення експертизи, із яких найчастіше застосовується в практичній роботі «Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень», затверджена наказом Міністерства юстиції України 8 жовтня 1998 року № 53/5. Ідеться також про наказ МОЗ України «Порядок проведення судово-психіатричної експертизи» від 8 жовтня 2001 року № 397, наказ «Про організацію служби судово-психіатричної експертизи» від 29 липня 2017 року № 722, наказ «Про порядок проведення атестації та присвоєння кваліфікації судового експерта і кваліфікаційних класів судово-психіатричним експертам та позбавлення кваліфікації судового експерта і кваліфікаційних класів судово-психіатричних експертів» від 2 серпня 2017 року № 889.

Джерелом отримання відомостей про фізичні та психічні вади у суб'єктів кримінального процесу є показання родичів; особи, відносно якої є підозри про наявність у неї психічних відхилень; сусідів, співробітників та інших знайомих; свідків. Також джерелами інформації є: документи; фото- та відеозйомка; медична документація; опис оселі де проживає людина; обставини правопорушення та ін.

Основним методом дослідження в загальній та судової психіатрії є клініко-психопатологічний – з'ясування анамнезу (аналіз минулого життя) та особливостей життя хворого, виявлення наявних у нього психічних розладів і їх психопатологічна кваліфікація. Ці дані можуть бути отримані за допомогою спостереження та розпитування. З'ясовуються дані про спадковість, особливості вагітності та пологів матері підекспертного, його ранньому розвитку і перенесених захворюваннях, шкільної успішності, отриманою професією, трудових навичках і діяльності. Особлива увага приділяється перенесеним черепно-мозковим травмам, інфекційним та хронічним хворобам, перебуванню на лікуванні в психіатричних закладах. З'ясовуються особливості стану та поведінки підекспертного перед, під час і після скоєного злочину, в тому числі під час слідства або суду. Ці дані доповнюються об'єктивним анамнезом а також доповнюються спостереженням за підекспертним [2].

Зазвичай, коли мова йде про проведення судово- психіатричної експертизи, розуміється особа злочинця, однак знання в галузі психіатрії необхідні і під час отримання та підтвердження інформації від потерпілих або свідків.

Показання свідків і потерпілих під час досудового слідства і в суді є, згідно діючого процесуального законодавства, одним із найважливіших доказів серед інших фактичних даних, необхідних для об'єктивного вирішення справи. Звідси випливає, що оцінка повноти і правдивості свідчень очевидців – дуже відповідальне завдання. Практика свідчить про те, що навіть здоровий і сумлінний свідок може помилятися через вплив на правильність і точність сприйняття ряду причин.

Так, наприклад, на це може впливати емоційний стан свідка чи потерпілого, особливе значення надається окремим психологічним функціям вищої нервової діяльності кожної окремо взятої людини: стану уваги, пам'яті, здатності до сприйняття та відтворення, до точного відображення дійсності в конкретній, юридично значимій ситуації. Серед зовнішніх факторів, які можуть спричинити похибки свідчень – особливості самої ситуації, вплив громадської думки чи родичів, навіювання. З огляду на це, часто буває доцільним застосувати комплексну психолого-психіатричну експертизу [1, с. 31].

Зазвичай отримання інформації від родичів, близьких осіб відбувається в конфліктній ситуації, зазначенні особи соромляться або свідомо намагаються приховати психічні відхилення особи, або обставини що могли до них призвести.

Юристи різних спеціалізацій повинні володіти психіатричними знаннями, а навчальна дисципліна «судова психіатрія» має викладатись у всіх навчальних закладах, де готують юристів. Суддя, прокурор, слідчий, адвокат повинні вміти якісно та ефективно застосовувати фахові знання спеціалістів інших галузей, зокрема судових експертів-спеціалістів [3].

Юрист-практик має на достатньому рівні володіти знаннями психології, адже саме при їх використанні та застосуванні можливо виявити, дослідити, розкрити злочин, а також здійснити профілактичні заходи щодо його попередження. Саме використання таких знань надає можливість встановити формування злочинного умислу, мотив вчинення злочину і деяких інших елементів та ознак складу злочину.

Список використаних джерел

1. Левенець І. В. Судова психіатрія : навч. посіб. / І. В. Левенець. – Тернопіль : Економічна думка, 2005. – 328 с.
2. Методи дослідження в судовій психіатрії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://stud.com.ua/46282/psihologiya/metodi_doslidzhennya_sudoviy_psihiatriyi#15. – Назва з екрана.
3. Макаренко Є. І. Експертизи на досудовому слідстві : навч. посіб. / Є. І. Макаренко, О. В. Негодченко, В. М. Тертишник. – Донецьк : ДЮІ МВС України, 2001. – 204 с.
4. Цимбалюк В. І. Роль судово-психіатричної експертизи в питанні оцінки психічного стану особи / В. І. Цимбалюк // Часопис київського університету права. 2014. – № 4. – С. 245–247.